

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, доцента

Султанової Наталі Вікторівни

про дисертацію **Парфановича Андрія Ярославовича**

«Соціально-педагогічні умови профілактики насильства у молодих сім'ях», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань

23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота

Актуальність теми дисертації

Соціально-економічні трансформації в країні, що сьогодні відбуваються в умовах воєнного стану, сприяють перенесенню акцентів із внутрішньо сімейних зобов'язань на несімейні відносини, такі як політичне життя та матеріальне благополуччя родин. Як наслідок, молоде подружжя зазнають значного психологічного навантаження, що не може не позначитися на трансформації інституту сім'ї у бік деструкції та появи таких соціально-критичних проблем у нашому суспільстві як сімейне насильство. Актуальність та доцільність проблеми проведеного дослідження підсилюється також відсутністю серед молодих пар превентивної соціальної роботи та майже відсутністю шляхів розв'язання проблеми профілактики насильства у молодих сім'ях.

У зв'язу з цим, дисертаційне дослідження Парфановича Андрія Ярославовича, присвячене вирішенню проблеми соціально-педагогічної профілактики насильства у молодих сім'ях, є безумовно актуальним та своєчасним. Зазначене також підтверджується і низкою визначених автором суперечностей, що потребують розв'язання на теоретичному, практичному та науково-методичному рівнях.

У контексті міркувань щодо доцільності звернення до зазначеної проблеми варто підкреслити її зв'язок із законодавчо-правовими документами України, зокрема законами України, національними програмами планування сім'ї, концепцією державної сімейної політики, нормативно-правовими документами.

Дисертацію виконано у межах діяльності та емпіричних досліджень науково-дослідної лабораторії діагностики і профілактики, створеної на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка згідно з темою «Теорія і практика профілактичної роботи з попередження і подолання девіантної поведінки неповнолітніх» (державний реєстраційний номер 0014U003076). Тема затверджена вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 11 від 30 травня 2017 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Аналіз основного змісту дисертації діє підстави стверджувати про високий науковий рівень обґрунтування актуальності теми дослідження та грамотність формулювання наукового апарату. Об'єктом дослідження Парфанович А. Я. обрав процес профілактики насильства у молодих сім'ях.

Мета дослідження як передбачення його кінцевого результату полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці соціально-педагогічних умов профілактики насильства у молодих сім'ях, спрямовані на формування готовності до побудови стосунків без насильства у молодих сім'ях. Це дозволило розробити та упровадити Експериментальну Програму з профілактики насильства у молодих сім'ях та визначити діагностико-профілактичний інструментарій для з'ясування рівнів готовності членів молоді сім'ї до побудови стосунків без насильства. Мета узгоджується із назвою дисертації, у її формулюванні містяться очікувані результати.

Особливо варто відмітити, що завдання дослідження, положення науковою новизни і висновки дисертації є логічно взаємопов'язані. Сформульовані завдання дослідження конкретизують шляхи і методи її досягнення, визначають бачення автором перспектив їхньої практичної реалізації. Отже, науковий апарат визначено коректно, відповідно до окреслених завдань і вимог до такого виду та рівня робіт.

Основні наукові положення, висновки дисертації та рекомендації обґрунтовані достатньою кількістю якісно проведених досліджень,

результати яких отримані автором особисто.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Парфановича А. Я. є високим з огляду на використання достатньо широкої джерельної бази (317 найменувань), що сприяє всебічному, об'єктивному одержанню інформації та її обробки й узагальненню.

Робота має послідовну та логічну структуру, що складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та 45 додатків, і є комплексним та завершеним науковим дослідженням. Зміст роботи, що висвітлює здатність дисертанта аналізувати, систематизувати та представляти нові наукові знання відповідним чином, свідчить про високий рівень науково-дослідницької компетентності автора.

Зокрема у *вступі* чітко й логічно аргументовано актуальність і доцільність обраної теми дослідження, визначено мету, завдання, сформульовано об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну одержаних результатів та їх практичну значущість, наведено дані про апробацію та впровадження результатів. Заслуговує уваги логічно виправдана структура та послідовність розкриття змісту дисертаційної роботи Парфановича А. Я., яка в повній мірі відповідає меті та завданням проведеного дослідження. Ключові поняття дисертаційної роботи ґрунтовно аналізуються, розкриваються та аргументовано підкріплюються авторською точкою зору.

У *першому* розділі основну увагу зосереджено на теоретичних засадах профілактики насильства у молодих сім'ях. Зокрема, за результатами аналізу наукової літератури й узагальнення результатів теоретичних та експериментальних досліджень автором обґрунтовано теоретичні засади профілактики насильства у молодих сім'ях. Важливим є проведений дисертантом аналіз основних характеристик традиційної сім'ї як соціального інституту, що дало можливість визначити притаманні власне молодим сім'ям характеристики, зокрема, вікові та демографічні; бачення і характер

міжособистісних, міжстатевих стосунків у сім'ї; мотивація вступу до шлюбу, подружніх стосунків, спільного проживання; готовність до сімейного життя; адаптація до спільного проживання; погляди на виконання ролей чоловіка і жінки; сумісність партнерів; кризи.

Дисертантом виявлено специфіку формування і прояву різних видів насильства у сімейних стосунках та визначено особливості здійснення превентивної та корекційно-реабілітаційної роботи в нашій країні.

Цінним, на наш погляд, є доведення дисертантом на підставі проведеного узагальнення теоретичних напрацювань та якісно-кількісних статистичних даних залежність змісту профілактики насильства у молодих сім'ях від його загально соціальних та внутрішньо сімейних детермінант, зокрема, ментальності людей, моральних стандартів поведінки, соціальних цінностей, гендерних стереотипів та труднощів й типових помилок у процесі міжособистісної комунікації, конфліктів, криз та рівня культурного розвитку кожного з подружжя.

Позитивно оцінюємо те, що у *другому* розділі автором представлено ґрунтовне теоретичне обґрунтування та результати експериментальної перевірки ефективності соціально-педагогічних умов профілактики насильства у молодих сім'ях.

Суттєво збагачує проведене дослідження розроблення Програми профілактики насильства серед молодих пар та її експериментальне впровадження в Тернопільській, Хмельницькій, Херсонській, Закарпатській областях протягом 2017–2021 рр., за результатами якої автором розроблено модель формування готовності членів молодої сім'ї до побудови стосунків без насильства.

За результатами проведених автором емпіричних досліджень доведено, що дієвість соціально-педагогічних умов профілактики насильства у молодих сім'ях забезпечується єдністю відображених у розробленій моделі компонентів.

Доцільним, на наш погляд, є структуризація моделі за блоками, зокрема, концептуально-змістовим, організаційно-процесуальним та

оцінювально-результативним з відповідним змістом, що засвідчує належний рівень професійної майстерності у використанні методів соціального моделювання.

Цілком виправданим є те, що заходи, визначені програмою, повинні проводитися впродовж її реалізації із застосуванням моніторингу доцільності та якості на всіх етапах експериментального дослідження.

Слід підкреслити належний рівень оформлення дисертаційної роботи та проведення експериментального дослідження зокрема.

Основні наукові положення дисертаційного дослідження повністю викладені у представлених публікаціях та обговорені на наукових зібраннях.

Заслуговує схвалення й факт широкої апробації результатів та висновків дослідження, які впроваджено у діяльність Управління сім'ї та молоді Тернопільської обласної державної адміністрації, Департаменту соціального захисту населення Хмельницької обласної державної адміністрації; Департаменту соціального захисту населення Херсонської обласної державної адміністрації; Департаменту соціального захисту населення Закарпатської обласної державної адміністрації.

Зазначене вище свідчить про обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що викладені у дисертаційній роботі Парфановича А. Я., що за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у роботі, визначається адекватним вибором та ефективним використанням дисертантом наукових підходів, застосуванням комплексу методів дослідження, зокрема, теоретичних (аналіз, синтез, систематизація та узагальнення наукової літератури, нормативно-правових документів для з'ясування стану розробленості проблеми профілактики насильства у молодих сім'ях, уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження; аналіз практичного досвіду для встановлення детермінант насильства у молодих сім'ях; прогнозування, моделювання й проектування та ін.),

емпіричних (опитування, анкетування, тестування бесіди, експертна оцінка для визначення ефективності соціально-педагогічних умов профілактики насильства у молодих сім'ях на різних етапах експерименту; експеримент межах дії програми профілактики тощо), а також результатами дослідно-експериментальної перевірки ефективності соціально-педагогічних умов профілактики насильства у молодих сім'ях, що забезпечено ефективним використанням автором для досягнення мети і завдань дисертації методів математичного аналізу.

За результатами дослідно-експериментальної роботи доведено правильність альтернативної гіпотези дослідження, що підтверджується позитивною динамікою рівнів готовності членів молоді сім'ї до побудови стосунків без насильства. Вірогідність результатів експериментальної роботи забезпечується теоретичними обґрунтуванням проведеного дослідження, значною вибіркою респондентів (270 молодих сімей; 27 працівників органів державної виконавчої влади й фахівців соціальної сфери на постійній основі та 15 осіб з періодичним залученням), валідними методиками та кількісним й якісним аналізом емпіричних даних.

Перераховане вище дозволяє оцінити одержані результати, основні наукові положення та висновки глибокого за змістом дослідження, проведеного Парфановичем А. Я., як достовірні.

Аналіз змісту дисертаційної роботи надає підстави стверджувати, що окреслені завдання виконано на достатньому науковому рівні і мету дослідження досягнуто. Автором сформульовано та обґрунтовано низку положень, висновків і рекомендацій, які відзначаються науковою новизною. Результати проведених автором дисертації досліджень розширюють сучасні уявлення про проблеми профілактики насильства у молодих сім'ях. Вперше було визначено, теоретично обґрунтовано та експериментально доведено ефективність соціально-педагогічних умов профілактики насильства у молодих сім'ях. Уточнено понятійно-категоріальний апарат, зокрема: дефініції «молода сім'я», «насильство у молодих сім'ях», «профілактика насильства у молодих сім'ях», «соціально-педагогічні умови профілактики

насильства у молодих сім'ях», «готовність до побудови сімейних стосунків без насильства у молодих сім'ях». Визначено критерії (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, поведінково-етичний), показники, рівні (високий, середній, низький, критичний) для визначення ефективності соціально-педагогічних умов профілактики насильства у молодих сім'ях. З'ясовано теоретичні підходи до пояснення сутності сімейного насильства та форми, методи, технології практичного процесу профілактики сімейного насильства.

Заслуговує на увагу авторське тлумачення ключового поняття дослідження «профілактика насильства у молодих сім'ях» як комплексу заходів правового, соціального, педагогічного, психологічного, морально-духовного характеру, спрямованого на усунення детермінант насильницьких дій та формування готовності членів молодих сімей до побудови стосунків без насильства.

Цілком логічними є використання автором методологічних підходів (аксіологічного, превентивного, системного, охоронно-захисного, особистісно зорієнтованого) (підрозділ 2. 2, с. 145), як основи профілактики насильства у молодих сім'ях, спрямованої на формування готовності до побудови сімейних стосунків без насильства

Не викликає заперечень і запропонована дослідником технологія аналізу досягнутих результатів у роботі з молодію сім'єю (підрозділ 2. 1.). Позитивним доробком вважаємо визначення дисертантом діагностичного інструментарію, змісту і технологій (форм, методів, засобів, етапів) профілактики насильства у молодих сім'ях та науково-методичне забезпечення цього процесу.

Автором справедливо визначено низку концептуальних положень, що сприяли теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови профілактики насильства у молодих сім'ях (підрозділ 2. 1., с. 121–123).

У цілому дисертаційна робота визначається чіткою авторською логікою викладеного матеріалу, цілісністю та структурованістю.

Значущість отриманих результатів для науки і практичного використання

Дисертаційна робота Парфановича А. Я. містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані завдання розв'язують низку важливих завдань соціальної роботи. Глибоке розуміння дисертантом складних недостатньо досліджених наукових категорій у галузі соціальної роботи, уміння аналізувати різноманітні наукові та соціальні проблеми дозволило автору отримати нові теоретичні і практичні результати, які складають підґрунтя подальших наукових розвідок з проблеми профілактики насильства у молодих сім'ях.

Безперечна значущість отриманих результатів дисертаційного дослідження для науки і практичного використання полягає в тому, що його положення й узагальнення можуть стати основною для діагностики та профілактики насильства у молодих сім'ях фахівцями соціальної сфери закладів, установ, організацій; розробки освітніх програм для підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів у межах формальної та неформальної вищої, фахової передвищої та професійно-технічної (професійної) освіти.

Представлені у науковій роботі отримані результати не викликають сумніву щодо їхнього практичного значення, яке полягає у реалізації програми та розробці заходів і плану з профілактики сімейного насильства у молодих сім'ях; підборі, апробації та розробці діагностико-профілактичного інструментарію для діяльності суб'єктів профілактики; визначенні ефективних шляхів профілактики насильства у молодих сім'ях. Практично цінним є і те, що висновки й положення дисертаційної роботи сприяють більш глибокому системному осмисленню теорії і практики соціальної роботи з молодими сім'ями, та можуть слугувати теоретико-методологічною основою для подальшого дослідження цієї проблеми соціально-педагогічної профілактики насильства з урахуванням специфіки функціонування соціальних структур різного рівня.

Констатуємо важливість у практичній площині розробленого науково-методичного забезпечення (Програми з профілактики насильства у молодих сім'ях, навчально-методичних посібників «Сімейне насильство: сутність і профілактика», «Діагностико-профілактичний інструментарій профілактики насильства серед молодих сімей», «Методичні рекомендації з профілактики насильницької і віктимної поведінки членів сімей»), доцільність використання якого в діяльності центрів надання соціальних послуг об'єднаних територіальних громад на постійній основі не викликає сумнівів.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження в цілому, вважаємо за доцільне звернути увагу на певні питання дискусійного характеру, які потребують уточнення з боку дисертанта:

1. У роботі (підрозділ 1.3) автором розкрито базове поняття дослідження – профілактика насильства у молодих сім'ях – як «комплекс заходів правового, соціального, педагогічного, психологічного, морально-духовного характеру...». Проте у наступних параграфах дослідження додається медико-біологічний напрям профілактики, що доводиться відповідними детермінантами насильства. На наш погляд, потребує уточнення характер профілактичних заходів відповідного спрямування.

2. У підрозділі 1.4 автор ґрунтовно розкриває детермінанти насильства у молодих сім'ях у теоретичному й емпіричному вимірах. Проте третім завданням визначено розкрити детермінанти не насильства, а його профілактики.

3. Автором визначено та теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови профілактики насильства у молодих сім'ях, однією з яких є «науково-методичне забезпечення процесу профілактики насильства у молодих сім'ях, спрямоване на розвиток професійної компетентності суб'єктів профілактики». На нашу думку, доцільно було б обґрунтувати залежність фактів насильства у молодих сім'ях від недостатнього рівня професійної компетентності суб'єктів профілактики, зокрема, фахівців у галузі соціальної роботи та різнопрофільних державних структур.

4. У роботі автором підкреслюється вік чоловіка та жінки – 30 років, шлюб яких визначає їх як «молоду сім'ю». Проте у діагностиці рівня готовності членів молодої сім'ї до побудови стосунків без насильства (підрозділ 2.4) взяли участь молоді сім'ї, в яких вік подружжя досягав 35 років, що може збільшити коефіцієнт варіацій або порушити показник точності експериментального досліджу.

5. Автором зроблено ґрунтовний аналіз категоріально-поняттєвого апарату дослідження, що відображає зміст основних дефініцій дослідження. Разом з тим, потребує більш чіткого тлумачення поняття «сімейне насильство» та «віктимна поведінка членів сімей».

6. У підрозділі 1.3. «Сутність і зміст профілактики насильства у молодих сім'ях» автором визначено актуальні напрями змісту профілактичної роботи (рис. 1.4.). На нашу думку, робота значно виграла б, якщо до обґрунтування та розкриття кожного напрямку додати методи, форми та принципи упровадження профілактичних заходів.

Висловлені зауваження та запитання не мають принциповий характер та не знижують позитивну оцінку дисертації в цілому, а також розроблених автором основних наукових положень, висновків та одержаних результатів досліджень. Рецензована робота справляє позитивне враження, а її результати є суттєвим доробком для вирішення проблеми профілактики насильства у молодих сім'ях.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів»

Відзначимо, що висловлені суперечливі позиції носять, в основному, дискусійний характер, а тому не мають суттєвого впливу на високу позитивну оцінку рецензованого дисертаційного дослідження. Робота містить значні наукові доробки та нові, раніше не захищені наукові положення. Дисертаційне дослідження характеризується науковою новизною, теоретичною і методичною значущістю та має практичне спрямування.

Дисертаційна робота Парфановича Андрія Ярославовича на тему «Соціально-педагогічні умови профілактики насильства у молодих сім'ях», відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.); п. 10 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341), а її автор Парфанович Андрій Ярославович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри психології, спеціальної освіти
та здоров'я людини Відокремленого структурного
підрозділу закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
Миколаївський інститут розвитку людини

Наталя СУЛТАНОВА

Лілія Суслова
Директор
06.10.2023

